

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Володимир Великочий
Іван Монолатій
Юрій Плекан

«БУЛИ ТРАКТОВАНІ НАСКРІЗЬ ГУМАННО...»

КОСАЧІВСЬКИЙ ТАБІР ДЛЯ ІНТЕРНОВАНИХ ОСІБ
В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН
У ГАЛИЧИНІ (1918–1919 рр.)

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Видавець Кушнір Г. М.
Івано-Франківськ – 2019

ББК 66.5 (4УКР) «1918/1919»

В 27

*Рекомендувала до друку Вченою радою
ДВНЗ Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
(протокол №3 від 26 березня 2019 р.)*

Рецензенти:

Ігор Цепенда – доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Ігор Срібняк – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Колектив авторів:

Володимир Великочий – доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

Іван Монолатій – доктор політичних наук, професор, почесний громадянин Коломиї;

Юрій Плекан – кандидат історичних наук, доцент.

За наукового редагування Івана Монолатія

Ілюстровані матеріали з фондів Музею історії міста Коломиї
(директор – Михайло Арсак, заслужений працівник культури України)

**Великочий В., Монолатій І., Плекан Ю., «Були трактовані
В 27 наскрізь гуманно...».** Косачівський табір для інтернованих осіб в контексті українсько-польських взаємин у Галичині (1918–1919 рр.). Колективна монографія [Текст] / Володимир Великочий, Іван Монолатій, Юрій Плекан. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. – 182 с.

ISBN 978-966-2343-63-2

© Автори, текст 2019.

© Музей історії міста Коломиї,
ілюстрації, 2019.

*Ті, що заснули у вогні
Епідемічної неволі,
Вони лежать отут, в своїй землі,
В тифозному полоні.*

*Вже років сто вони ще парубки,
Яких чекають досі чорноброві,
На сотню літ постарілись вони,
Та вже ніхто не йде додому.*

*На їх гробах царює забуття,
Ніхто уже їх не покличе
Синочком, братиком, єдиним,
Не зрониться німа сльоза.*

*Лише хрести, похилені рядком,
Попідпирали небо й гори,
І варта зір сторожить спокій їх,
Самотність, смуток і надію.*

ЗМІСТ

I. Монолатій. «Ті, що заснули у вогні...».....	3
<i>Передмова</i>	5
Розділ 1. Українсько-польські взаємини у Галичині напередодні Першої світової війни (Ю. Плекан)	9
Розділ 2. Витоки польсько-українських суперечностей: роль партій та громадських інститутів поляків Галичини (І. Монолатій)	30
Розділ 3. Міжнаціональні взаємини 1918–1919 років: тактика участі та неучасті неукраїнців у будівництві української державності в Галичині (В. Великочий)	42
Розділ 4. Коломия в умовах польсько-української війни: фактор Косачівського табору в повсякденні міста (І. Монолатій)	68
<i>Післямова</i>	110
ДОДАТКИ	121
1. Польські полонені та інтерновані особи у таборі на Косачеві (1918–1919 рр.): мартиролог (укл. І. Монолатій).....	121
2. Алфавітний покажчик польських полонених та інтернованих осіб у таборі на Косачеві, смерть яких документально підтвердили у медичних закладах Коломиї у 1918–1919 рр. (укл. І. Монолатій).....	132
3. Поіменний список інтернованих осіб у Коломиї у 1918–1919 рр. (укл. В. Великочий).....	139
4. «Список інтернованих земляків у Коломиї» (укл. В. Великочий).....	149
SUMMARY	158
ІЛЮСТРАЦІЇ	168

справжнього зацікавлення українською суспільністю. Незважаючи на те, що жили вони сяк чи так у місті впродовж багатьох сторіч разом, їхня взаємна відчуженість за добу ЗУНР мала трагічні наслідки для всіх без винятку»¹³⁶.

¹³⁶ Монолатій І. Місто двох республік і диктатури... С. 184.

Розділ 4

КОЛОМИЯ В УМОВАХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ФАКТОР КОСАЧІВСЬКОГО ТАБОРУ В ПОВСЯКДЕННІ МІСТА

(Іван Монолатій)

Пізня осінь 1918 року для коломийців – українців, поляків і євреїв стала переломним моментом в їхніх національних історіях, який безповоротно доруйнував їхнє бачення світу і взаємин одне з одним. Адже як розмірковували тогочасні журналісти,

«[...] Довго ми виглядали, надіялись і молились, щоб вислідом тої страшної війни було утворенє самостійної України. І вимолили! Маємо свою самостійну державу з областий колишньої Австро-Угорщини, а дорога до злуки з соборною Україною стоїть отворена і та злука безумовно наступить.

Торжественна хвиля вимагає торжественних починів. Відбудова держави – се справа свята-пресвята. Колись-то братчики Кирило-Методіївського товариства, забираючись до визволення українського народу з-під московського ярма, проголосили девіз, до святаї справи потреба чистих рук і щирого серця. Проч отже з елементами, що важили ся-б брати участь у відбудові нашої держави, не маючи чистих рук і щирого серця! Проч з людьми, що засліплені страшною хворобою, шовінізмом, важили ся-б пробувати давити і поневолювати иньші менші народи, що долею чи недолею від віків з нами зжились. Обоїльна любов, братерство братнє, вирозумілість і найдальше йдуча толерантність мають бути кликами в пожитю з нашими сусідами, Поляками, Євреями і Німцями. Станьмо зглядом них джентльменами, се є людьми, що ніколи не споможуть ся нікому заподіяти що небудь злого. Почутє пімсти і ненависти відкиньмо від себе, а йдім за кличем нашого незабутнього генія, Тараса:

**“Ворогів забудьте, браття,
І не проклиняйте!”**

А між собою заховаймо карність і послух старшині, беззглядне підчиненє тим, що приказують. Першим обовязком горожанина є пошана законів, порядку і ладу, бо лад і порядок се перші основи свободи і волі. А як-би зайшла потреба оборонити те, що вже в нашім посіданю, то памятаймо на величні слова наших народних гимнів:

**“Душу й тіло ми положим за свою свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду!”
“Ми поляжем, щоб волю й славу і честь,
Рідний краю, здобути тобі!”»¹³⁷**

Щоправда, крихка надія на відновлення сяких-таких «правил гри» співжиття кількох народів в межах одного невеликого міста цілком природно зазнала поразки. Адже з цього часу можна говорити й про цілком іншу версію місцевого патріотизму – вже за відсутності «Іншого», в опозиції до будь-яких конструктивних перемовин «своїх» з «чужими». Відтепер не було місця для уявної ідилії вимушеного багатоетнічного співжиття, а його осереддям стає чорно-біла версія спільної історії коломийських національних громад без жодних кольорових сюжетів чи бодай якихось півтонів. Тож від листопадових днів 1918 р. і до днів травневих 1919 р. коломийський соціум вкотре поділився на «добрих» українців та «поганих» поляків і навпаки.

Фактом залишалася й та обставина, що вже 2 і 10 листопада, а потім і 6 грудня 1918 р. коломийські українці (як громадські активісти, так і офіційні особи) оприлюднили головний принцип взаємин з не-українцями: гарантії особистої свободи, недоторканності майна,

¹³⁷ Часть неурядова // Покутський вістник. 1918. 10 падолиста. Ч. I. С. 5–6.

безпеки життя. Ось як про це оголосив державний комісар Коломийського повіту Іван Стрийський:

«[...] Що до національних відносин поручаю всім націям шанувати себе взаємно і пам'ятати, що нинішні всесвітні поступові кличі щирого братання народів на основі самоозначення заняли місце давнього поганого шовінізму і безуспішних змагань до винародовлення та жажди гнету! Українці будуть на своїй землі уважати себе немов старшими братами других народів! Всякі обиди чужої нації як і виступи против Української Держави і влади будуть строго карані»¹³⁸.

Такими були акценти української влади, яка гарантувала права неукраїнцям за умови збереження нетривкого міжнаціонального миру, відсутності провокацій, браку насильницької зміни встановленої в місті влади, конструктивної співпраці в новопосталій ЗУНР. Українцям було й те, що українська влада міста і повіту застерігала й самих українців від будь-яких протиправних дій супроти чужинців. Ішлося, зокрема, про їхнє право на майно і власність, а також безпеку пересування. Цю вимогу ставили у пряму залежність від міжнародного визнання ЗУНР, протидії ворожій пропаганді щодо українського державотворення, соціального миру і спокою.

«Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ живе в більшості. Побіч Українців живуть в меншості Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям. Їх майна і життя треба берегти, коли вони спокійні і не поривають ся до панування над нами. Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованє над нами – та се дарма; Українці те панованє силою скинуть.

¹³⁸ Урядове оповіщення // Покутський вістник. 1918. 10 падолиста. Ч. I. С. 2–3.

За те Жиди признають, всюди Українську Національну Раду найвисшою своєю власттю, признають Українську державу і ми з своєї сторони стараймо ся запевнити їм спокійне і безпечне житє.

Словом – треба поводити ся з Поляками і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також всяке насильство з їх сторони і замах на нашу Державу, треба відпирати оружем і то рішучо та безоглядно»¹³⁹.

Звісно, не обійшлося без загострення і без того складних взаємин в умовах польсько-української війни з боку коломиїських поляків. В якийсь час вони вирішили, що можуть вказувати коломиїським українцям і не лише їм, як і хто може пропонувати таку собі «дорожню карту» стосунків між титульною нацією нової Української держави і національними меншинами в ній. Як зауважував один з чільних діячів української адміністрації Захар Скварко,

«“Газета Коломиїська” (ч. 27 з 8 с. м.) принесла вступну статтю під заголовком “Polacy wobec zmiany stosunków”, в якій подано і пояснено заяву польської “Повітової Організації Народової” про відношенє коломиїських Поляків до української держави і до українського правительства. Заява складаєть ся з двох провідних засад, які звучать:

“1. Одинок міродатним для Поляків що до державної приналежности східної Галичини є майбутнє порішенє сеї справи мировим конгресом.

2. Для удержаня публичного ладу і спокою мають державні функціонарі і слуги польської народности дальше сповняти свої обовязки при додержуваню новим правительством тих самих условин,

¹³⁹ Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають в межах нашої держави? // Покутський вістник. 1918. 10 падолиста. Ч. I. С. 8.

потрібних для видатної і совісної праці, які єствували перед днем 1 падолиста с. р.”

Дальше сліднують пояснення до повисших засад.

Лише чоловік за мало обізнаний з політикою відмавляв би Полякам права складати при важних політичних подіях які небудь політично-правні заяви, або вимагавби щоби такі заяви політичних противників були лише приємні, чи думавби, що Українці не потребують звертати уваги на політично-правні заяви національних меншостей в українській державі. І лише чоловік без політичного вироблення може гнівати ся за зміст політичної заяви політичних противників. Тимчасом в інтересі тих, що будують українську державу, є мати перед собою отверті карти своїх противників і тому ніяка політично-правна заява противна тій будові їх не бентежить...

В міжнароднім життю був і є звичай, що з нагоди важних політичних подій поодинокі народи через свої репрезентації складають свої політично-правні заяви і застереження. Такі заяви і застереження складали пр. в австрійським парламенти Чехи, Поляки, Українці, Югославяни і інші. Очевидно, що коломийська “Повітова Організація” Поляків то не загал Поляків в цілій українській державі, а коломийські Українці, то не цілий український загал української держави. І тому всілякі заяви коломийських національних меншостей як і евентуальна відповідь коломийських Українців на такі заяви мають лише льокальне значінє. Ні самі коломийські Поляки, ні самі коломийські Українці не є компетентні нормувати правосильно державно-правні відносини між всіма Поляками і всіма Українцями в цілій українській державі.

Та хоч дотична заява коломийських Поляків має лише льокальне значінє, все ж таки вона орієнтує подекуди весь український загал що до становища всіх Поляків до української держави і до українського

правительства по факті обняття власти Українцями. І задля того добре, що є хоч би і коломийська заява.

З сеї заяви виходить, що коломийські Поляки не узнають на тепер української держави, а українське правительство узнають лише з конечности як провізорію, при чім признають, що усуненє тої провізорії залежить не від них, але від мирового конгресу. Та нехай там Поляки потішають ся, як можуть, ми таки вже і перед мировим конгресом мусимо будувати нашу державу і збудуємо її без згляду на конгрес. І не потребуємо непоїти ся майбутнім рішенням конгресу, знаючи вже тепер певні основи того рішення. Не потребуємо також відбирати Полякам надії на мировий конгрес, на яким – річ певна – імперіялізм Поляків не буде рішення... Становище заяви Поляків розуміємо як самоперсвазію і як природне поступенне призвичаюванє себе до нового стану річи...

[...] Поляки в Коломиї узнають всі державно-правні зміни в Австрії, які відносять ся до всіх інших народів і до самих Поляків в західній Галичині, лише східну Галичину реклямують для давної Австрії зглядно для “status quo ante” і то проти волі всіх міродатних чинників австрійського правительства, проти волі всіх прочих народів давної Австрії і проти виразної волі українського народа в бувшій “східній Галичині”. Чи ж се поважна політика? І чи дійсно роблять се коломийські Поляки в інтересі Австрії? Ні, роблять вони се виключно лише в інтересі Польщі і для Польщі. І як раз головно в тім політика коломийських Поляків виглядає на провокацію українського народа. Так бодай думає дехто з Українців... Одначе ясне також, що сеся провокація основуєть ся на політичнім комізмі, і тому не берім її на серіо...»¹⁴⁰

¹⁴⁰ Скварко З. Провокація чи комізм? // Покутський вістник. 1918. 14 падолиста. Ч. 2. С. 2–3.

Тож заяви, що лунали в різних національних громадах Коломиї у листопаді – грудні 1918 р., були лише спорадичні за тривалістю і локальні за значенням. Бо ані українці, ані поляки – коломийці – не мали жодного права встановлювати якісь норми міжетнічних взаємин у ЗУНР. Тому-то й оцінювали коломийські українці такі заяви як чистої води провокацію чи, послугослугуючись сучасною постмовою, як прояви разом із реальними діями на фронті українсько-польського протистояння, інформаційної війни. Її прикладом стали й чутки, що їх поширювали поляки від Коломиї аж до Варшави, мовляв, українці для своїх потреб розграбували коломийські фінансові установи аж на 12 мільйонів!

«Деякі круги тутешніх Поляків ширять завзято сплетні про те, що Українці захопили в коломийських касах у спадщині по Австрії 12 мільйонів. Сі чутки пускаєть ся в обіг із надією, що деякі безкритичні люди домагатимуть ся вирівнання австрійських довгів, виплати допомог і т. п. та тим українське правління заженуть на слизьке. Супроти того треба зазначити, що поговорка про якісь там мільйони є злобною видумкою. Якщо в касах були якісь гроші, то вони певно знайшли ся в кишенях тих панів, які тепер страйкують і леліють рожеві надії про подвійну платню, що от-от наспіє для них із Кракова чи Варшави»¹⁴¹.

У цей час Коломиї судилося відіграти певну роль у розбудові інститутів місцевої демократії ЗУНР. Значні ресурси міста було задіяно і в українсько-польській війні, що розпочалася одразу з проголошенням ЗУНР, а бойові дії хоч і загострили українсько-польський антагонізм у місті, однак комунікація між етнічними групами відбувалася в межах правового поля та відносно толерантного

¹⁴¹ Польські сплетні // Покутський вістник. 1918. 4 грудня. Ч. 7. С. 3.

ставлення один до одного. Свідчення цього – відозва «Український народ!»), що з'явилася друком у грудні 1918 р.:

«Український народ!»

По довгих віках неволі дозволила тобі доля стати господарем на своїй землі, утворити свою власну державу.

Тож пам'ятай, український народ, що лиш така держава може бути сильною, в якій є лад, в якій кождий горожанин є певний свого життя і свого майна. Де того нема, де кождий не знає, чи завтра буде жити та чи не забере йому хто його майна, добра не може бути і не буде. Правда, український народ, що Тебе віками кривдили, але якраз тому, що Ти знаєш добре, що таке кривда, не дозволяй, щоби у Твоїй державі кривджено кого небудь лиш за те, що він не Українець.

На тебе, український народ, дивить ся світ і вже тепер глядить з подивом на лад в Твоїй державі кождий певний свого життя і свого майна. Най все так буде, український народ! Бо коли буде не так, коли в Твоїй державі співгрожани чи то гинуть, чи то майно своє тратитимуть, тоді будеш мати ворогом своїм цілий культурний світ, тоді придуть чужі, щоби на Твоїй землі лад завести і то так, як вороги вміють лад заводити.

Знай, український народ, що вороги лиш чекають на те, щоби на Твоїй землі нелад був, щоби один другого убивав, майно йому забирав! Бо тоді вороги скажуть, що український народ не дозрів ще, що треба йому опікунів, таких опікунів, яких Ти мав, український народ, вже цілі віки.

А доходять до нас вісти, що по селах крутять ся вороги українського народу і людей темних підбурюють проти Жидів. Се роблять вони на те, щоби викликати в нашій державі неспокій, нелад, тривогу і показати перед світом, що ми не доросли до того, щоби творити власну державу, що ми народ темний, дикий! Так само

доходять до нас вісти, що по селах зачинають нищити ліси та перестають шанувати чужу власність.

Сього, український народе, треба вистерігати ся, щоби не настали відносини, які були в Росії: нині забрали, а завтра прийшов чужинець з військом і гарматами, і тяжко мстився.

Український народе, мусить бути лад в Твоїй державі, се перше і найважніше. Нехай мудрі здержують немудрих! Бо лиш тоді, коли в українській державі кождий чи то Українець, чи Жид, чи Поляк, чи Німець – чи то на дорозі, чи в полі, чи в лісі, чи дома буде чути ся цілком безпечним, лиш тоді наша держава удержить ся, стане сильною, славною. Най ніхто не каже, що його лихе діло – се мєсть за давні кривди! Се неправда! Карати має право лише своя власть, а не кождий на свою руку. Коли хто ворог Твоїй державі – донеси про се своїй власти, а власть знає, що їй робити. Коли ж Ти на свою руку мстиш ся. То вносиш нєлад, замішання та стаєш ворогом своєї держави. Сам дбай, щоби на Твоїй землі нікому не діяла ся кривда! Най днів свободи, днів волі, на яку Ти, український народе, століттями чекав не плямьт злі вчинки лихих людий, яким не в голові своя держава, лише розбій та охота чужим збогатити ся. Чи то Поляк, чи Жид, чи Німець, він тепер немов гостем в Твоїй хаті, він під Твоєю опікою. За один нерозважний вчинок немудрого чоловіка треба буде відповісти перед цілим світом цілому народови.

А коли ми власть нашу укріпимо, тоді прийде так довго очікувана пора на новий лад. Тоді своя держава подбає, щоби не було нуждарів, щоби земля й її богацтва належали до тих, що на ній працюють і її своїм потом обливають!

Тож розваги і послуху для своєї власти, а все буде гаразд!»¹⁴²

¹⁴² Український народе! // Покутський вістник. 1918. 8 грудня. Ч. 8. С. 1.

Свідчення цього – збори українців, поляків і євреїв 25 листопада, а далі – засідання «Прибічної Ради» Коломиї 10 грудня 1918 р. Крім українців (яких, до речі, у цій раді було лише шість осіб – на протипагу 11-ти євреям і сімом полякам), лише євреї і, мабуть, єдиний делегат-німець активно включилися у роботу 11-ти комісій.

«Дня 10 с. м. (грудня 1918 р. – І. М.) відбулося перше засідання мійської “Прибічної Ради”. Із 25 членів прибуло 21.

По отворенню засідання о годині 4-тій попол[удні]. відобрав державний секретар від присутних членів Ради приречення совісного сповнювання прийятих обовязків у хосен міста і не на шкоду української держави.

По сім виголосив др Гельбарт іменем жидівсько-народнього союзу в жидівській, українській і польській мові слідуочу заяву: “[...] Акцентуємо ще раз святочно нашу абсолютну неутральність в квестіях дотикаючих польський та український народ і хочемо лиш на підставі права самоозначення народів зноситися з иншими народами як рівні з рівними і як такі бути також ними трактовані. Відмовляємо всякої відповідальности за дотеперішню господарку і адміністрацію мійську й очидаємо санації громадських відносин виключно від радикальної зміни дотеперішньої системи”. [...]

Прибічна рада складається з 25 членів: із 6 українських, 11 жидівських, 7 польських та 1 німецького. З Українців увійшли до неї: Прокіп Мостович, Степан Диденко, Степан Микитюк, Іван Чернявський, др Зеновій Левицький, Осип Турянський. Із Жидів: Ляйб Бігер, Барух Фаєришайн, др Гельбарт, Клярман, Кребс, Мунчек, Мойсей Ляхс, др Розенгек, др Якоб Шнебалъ, др Лейзор Шорр, Зайнфельд. Із Поляків: Ян Гурчак, Міхал Кольбушевські, Юліош Лопатка, Юзеф Маліновські, Вінценти Патковські, Міхал

Спульницькі, Станіслав Вербер. Із Німців: Вайбавер, пастор Батінсбергу»¹⁴³.

Польсько-українська війна, яка відразу прийшла за Першолистопадовою революцією 1918 року, не залишала часу для роздумів. Усе творилося тут і відразу. В голоді і холоді, у відчаї і безнадії, у жертвності людського життя, у надії на допомогу від заплля, його небайдужості до власних синів, братів і чоловіків, що кращі свої роки свідомо прирекли на службу рідній державі, обороні її від ворогів. З ними, звісно, боротися було важко. Але було й легко від почуття причетності до великої справи – творення міцних основ власного війська, людського права відстояти свої дотеперішні здобутки як на полі бою, так і в запллі, відповідальності перед батьками і дітьми за своє майбутнє.

Так, справді, ця війна набридла всім. Найбільше воякам-українцям, які вже кілька років кривавилися в окопах спершу «Великої», Першої, «імперіалістичної», а разом світової війни, а вже тепер – війни двох народів, українського і польського, за власні держави. Правда, наряд український боронив своєї державності на власній, українській, землі і силами власними, українськими. Народ польський, підтримуваний, з одного боку, всуціль і повсюдно своїми людьми – од малого до старого, од дівчини до хлопця, а найбільше власною інтелігенцією, а з другого – міжнародною спільнотою, якій комфортно було у власній і чужій брехні про українців та їхні визвольні змагання, тішився потугою і свідомістю баталій за пізньоосінній, а тепер зимово-весняний фронт під Львовом, де кожен убивав кожного, не просячи пощади. Війна під Львовом поступово перетворювала княже місто та його околиці на якусь загадкову і містичну безодню, початок без кінця і кінець кінців чорного

¹⁴³ Перше засідання “Прибічної Ради” міста Коломиї // Покутський вістник. 1918. 15 грудня. Ч. 10. С. 2–3.

песимізму, упадку бойового духа, жахливого запитання про майбутнє української державності в Галичині. Драма фронту полягала в його природі: завзятості боїв, сутичках на полі і в помешканнях передусім місцевих польських осадників, заселених довкола Львова, у брутальності ведення бойових дій, провокаціях і воляннях ворога про перемир'я, аби під час нього згрупувати війська і скоординувати свої дії проти українців, котрі були досі заручниками не лише геополітичних шахівниць, а й окопів, без належної ротації тощо. Це була не «стара війна» здичилого пролетаріату проти «класових» ворогів, а була вже війна ідеологічна – за «свої», а не «чужі» вольності, цінності і владні ресурси. Тут можна було побачити все: від чоловіків у бойових літаках і бронепоездах, у піхоті й кавалерії до аристократичних панянок з гвинтівками на плечах. Усі вони як один боронили «свої» інтереси і «свої» землі.

Трагічність цієї війни відзначали її очевидці:

«На львівському фронті стоять проти себе в боєвій лінії дві ворожі армії. Не тільки тому ворожі, що боряться одна із другою, а ворожі цілим своїм складом, звичаями, способом думання – коротко кажучи: вороги душею й тілом.

З польського боку військо, зложене зі шляхти – дідичів, інтелігенції та міської голоти. Шляхта боронить “своїх” широких ланів та своїх привілеїв, верховної влади в краю; польська інтелігенція бореться за повернення тих вигідних, тепленьких посад старостів, комісарів, радників і т. д., де можна бул леда як сповняти службу – звичайно в австрійсько-польській Галичині. Мійська голота знову йде до польського війська, бо там добре платять.

Та польська шляха й інтелігенція, що тепер бореться з нами, всі вигодована українським хлібом; це галапас на тілі українських мужицьких мас – і сей галапас-паразит не хоче так легко покинути свою жертву.

З другого боку боеві лінії – українська армія. Як Поляки знають, за що боряться, за свій втрачений рай у Галичині, так само українське військо знає, за що вхопило в руки зброю і за що поливає поля своєю кровю. Це віками гноблений український мужик-чорнороб, у якого давно польська шляхта видерла землю і волю – бореться з паном-дідичем і розпаношенням польським урядником. Від ділича-поміщика відбирає свою прабатьківську землю; спаношеного польського урядника проганяє зі своєї землі за те, що сей робив усе життя на шкоду українського мужика та ще й знущався над своїм кормителем.

Дві ворожі лінії стоять одна напроти другої. Нема між ними порозуміння, поєднання, як між вогнем і водою. Бо одна сторона хоче далі панувати й жити чужою працею, друга рішилася радше згинутися, чим вертатися в давнє пекло»¹⁴⁴

Ніхто не бажав собі поразки. Ніхто не хотів поступитися. В якийсь час війна набула рис ірраціональних. Розсудити два сусідські народи мусили залізо і кров, війна на життя і смерть. Час розмов минув давно, бо не допомогли ані перемовини, ані сподівання, адже простягнутої руки до згоди виявилось замало, щоб бути добрими сусідами чи приятелями. Кожен зостався по свій бік фронту. Попереду були години лихі, дні криваві, місяці, а відтак – роки забуття.

Трагічність цієї війни поміж поляками й українцями в Галичині 1918–1919 років особливо гостро відчували не лише (і не стільки) військові, як її жертви, котрі мусили пройти свою найважчу хресну дорогу в умовах тотального дефіциту їжі, ліків і даху над головою, перш ніж знайти свої могили в коломиїській землі.

Пейзажі війни і революції у Коломиї не були б справжніми без згадки про те, хто, як і чому рятував життя воїнів од неминучої смерті. Без усвідомлення цих начебто простих істин революційно-воєнного

¹⁴⁴ Ми й вони // Новини [Коломия]. 1919. 5 квітня. Ч. 21. С. 1.

повсякдення неможливо зрозуміти трагічну ціну окремо взятого людського життя. А що найголовніше – боротьба за життя поворотців з фронтів, полонених і поранених, а також інтернованих, не малювалася монохромними фарбами «свій» – «чужий». Для лікарів, як і для людей доброї волі, котрих у місті над Прутом вистачало, національність, конфесія, чи місце народження цих нещасливців великого значення не мали. Принципове значення тут мали співчуття до ближнього, його страждань, бажання допомогти і врятувати його життя, інколи ціною власного.

Тож перші враження від побаченого у перші дні української державності в листопаді 1918 р. були такі:

«Тим часом в столиці Покуття, Коломиї, перекидалися події як картини в калейдоскопі. Хоч осіннє болото заливало мійські вулиці, а вогкий воздух відав ся до шпіку, то вулиці прямо роїли ся від людий. Вулиця з двірця до міста була забита автами і підводами, що звозили військове майно від розоружених неукраїнських частин, а бічними хідниками плили сірі військові маси на дворець, щоби ранше добити ся місця в поїздах, які мали їх відвезти домів. В польськїм “Соколі” нараджували ся, як їм виїхати домів чеські старшини, а в так званім “Гаймкерлагрі” Мадяри, а знова в иншій касарні Німці.

В почтовім будинку, де поміщала ся головна військова команда, гуділо і роїло ся, як в улию. Команду міста облягали стрільці-чужинці, бо там видавали їм подорожні документи. По вулицях не видно було ще ніколи тільки уоруженого війська, що тоді. Стежа за стежою проходила, а хто відбув вже свою службу, той ішов до Народного дому, на чай. Там днями і ночами варили і пекли укр[аїнські] пані і панночки та гостили стрільців утомлених службою.

Хоч це був будний день, то головні вулиці і площі були переповнені цікавим цивільним населенням. Десь пропав той страх, що ще день передтим бачило ся на лиці у кожного прохожого, стільки разів

стрічало ся довгі похоронні походи, жертви безпощадної «гіспанки», щоденно понад 30 молодих душ забирала. Тепер ті невеличкі похоронні гуртки неначе зі соромом перекрадали ся через головні вулиці, а прохожі наче питали себе: “Невжеж є ще такі, що можуть умирати сьогодні, де ми тішимо ся новою волею?”»¹⁴⁵

Якщо навіть восени 1918-го, перебуваючи фактично на узбіччі великої міжнародної політики, Галичина ще не мала геополітичного значення у майбутній польсько-українській війні, її головніші міста (зокрема й Коломия) продовжували пожинати гіркі плоди кривавої Великої війни. А що війна закінчувалася, переходячи у свою нову фазу – революцій на місцях – кількість її жертв невинно зростала. Тож у якийсь момент тогочасному обивателю починало здаватися, що довкола більше мерців, хворих та інвалідів війни, аніж живих і здорових. Адже незважаючи на самостійницькі настрої місцевої української людності і свідоме бойкутування нею будь-яких ініціатив поляків у царині міського врядування, загальну анархію і хаос, щоденну боротьбу за виживання містян чи їх окремих груп, кількість хворих і поранених, котрі прибували до Коломиї залізницею, кожного дня лише зростала. Та й нікому з них не було діла до Листопадової революції і державотворення українців, позаяк величезні маси людей різних національностей і віри задовго до їх остаточного пункту призначення у Коломиї були втягнуті у вир безглуздих страждань першої глобальної катастрофи. Повернутися з війни додому – хай там як – ось головне бажання усіх без винятку вояків колишніх імперій восени 1918 р. Бо ж виснажені й знесилені голодом, холодом і довгою мандрівкою залізницями Габсбурзької монархії, дуже часто вони

¹⁴⁵ Воробець В. Перші дні української державности в Коломиї // Український скиталець [Ліберець], 1921. Ч. 5. С. 8–9.

помирали, так і не побачивши рідної землі. Ось як про це писала міська преса:

«Полонені бувшої монархії надходять безпереривно гуртками й одинцем до нашого міста. Виснажені й знесилені голодом, холодом і довгою мандрівкою вмирають вони в дорозі, не побачивши пограничних стовпів своєї вітчизни. Хто, тільки може, повинен нести їм поміч в імя Христа. Організуйте отже всюди відділи “Укр[аїнського]. Червоного Хреста” й помагайте полоненим і недужим покинутим у шпиталях»¹⁴⁶. А от у спогадах сучасників тих подій надibuємо такі рядки: «На нашу станцію почали заїжджати транспорти полонених, що верталися на схід. Вагони переповнені, а хто не міг до них дістатися, той сидів на дахах. У вагонах повибивані вікна, а надворі сльота, холодна осінь. Тисячі тих нещасників гинули по дорозі... Для них влаштовано на станції в Коломиї харчовий пункт. Українські жінки-коломиянки приготувляли чай, каву або якусь зупу з військових припасів і роздавали це полоненим.

З тими транспортами приїхав до Коломиї сипний тиф і інші хвороби. На борзі зорганізовано “Український Червоний Хрест”, до праці знову стануло патріотичне жіноцтво Коломиї й околиці: бл. п. Олена Витвицька з дочками, Михайлюкова, Кузьмичева, Гонтова, Мельникова, Шипайлівна і багато-багато інших, на великий мій жаль не можу пригадати імен тих справжніх героїнь святого християнського обов’язку. Коло станції стояли австрійські ще бараки, що служили воякам провізоричним приміщенням у постоях в часі дороги. От саме в тих бараках зорганізовано шпиталь для хворих полонених. Ці транспорти тяглися майже до кінця грудня 1918 року. Багато посвяти, відданости і патріотизму виказало в тих часах українське жіноцтво Коломиї. Пригадую, як уже мабуть 2 листопада прийшла до “Військового Комітету” бл. п. Олена Витвицька і

¹⁴⁶ Полонені бувшої монархії // Покутський вісник [Коломия]. 1918. 21 падолиста. Ч. 4. С. 4.

звернулася до мене зо словами:

– Синочку, кажи привезти військову кухню на подвір'я “Народнього Дому”, ми, жінки, зваримо децю та рознесемо тим, що стоять на вартах при магазинах. Кажуть, що вони, бідняки, ще від учора нічого не їли.

Доставили ми їм польову кухню, дали ї харчі. Жінки варили, а їхні доні й сини-гімназисти розносили воякам на стійках. І так тривало майже цілий тиждень»¹⁴⁷

Поза тим, що війна українців і поляків за місце під державним сонцем вже набирала своїх обертів, коломийські українці кинулися рятувати вже колишніх підданців колись могутньої імперії, а найбільше – й вояків держави-ворога. Для порятунку полонених від неминучої, як на ті обставини, смерті вже 15 листопада 1918 р. у місті створили «Тимчасову санітарну комісію». Сучасники повідомляли:

«Як звісно, стара Австрія розпала ся нагло, катастрофально. Тому то й демобілізація військ уже не могла відбутися після певного з гори обдуманого пляну.

В найбільшій непорядку, обдерті, в голоді й холоді почали сі маси товпити ся по стаціях залізничних, щоби лишень чим скорше ще в живих причалити до своєї вітчизни.

Найбільше полонених Россіян. Всюди розгрівають ся страшні, серце і почування людські роздераючі сцени. Одна розпука й крайна нужда на лицях сих нещасливих жертв війни.

Очі мутні, запалі – лиця чорні, майже до кісьтяка вихудлі з дрозжачими губами, якимсь жалібним стогнаннем. Плентаючи ногами й заточуючи ся, ніби п'яна – випадає ся майже безвладна людська маса з вагонів і шукає інстинктивно якогонебудь притулку в поратунку по різних місцях, закутках двірця...

¹⁴⁷ Бемко В. Листопадові події у Коломиї // «Над Прутом у лузі». Коломия в спогадах. Торонто, 1962. С. 126–128.

Виголоджені, виснажені, ще живі людські істоти лежать в горячці, в передсмертних судорах в суши з мертвими – так що нераз тяжко одних від других відлучити...

Се все відбувається ся в очах цивілізованого світа й приголошує вимовно славу Австрії, яка під час цілого періоду війни, клептала безустанно пусті фрази про “звісний патріотизм, геройство й гармонійну єдність всіх народів”, яки нічо більше до повного щастя не бракувало, як тільки дати ся насильно пхати на неменучу погибель.

Так кінчать в наших очах колись могучі держави.

Для заспокоєння затривоженої людности, скажу, що недуги, яким підпадають повертаючі жовніри, походять передовсім з цілковитого фізичного й морального вичерпання сил, браку поживи, холоду й голоду, гарячки, з епідемічної тепер по всій Європі пануючій еспанській недузї, чисто з тяжкими комплікаціями, як: запалення легких й олегочної, серця, кровотоків, забурення в проводах травлення, які часто кінчать ся смертю. Грізніших пошестних недуг, як холеру, тятнистий тиф, джуму etc. до тепер з всякою певністю не стверджено. Єсть управнена надія, що недуги сі не поширять ся в краю й зникнуть, скоро тільки перейде рух демобілізаційний і наступлять більш впорядковані відносини.

Відповідаючи вимогам сих грізних відносин, ми взяли ся в порозумінню з Др. З[еновієм]. Левицьким, директ[ором]. цив[ільного]. шпиталя всіма силами до організації ратункової акції. Дня 15 с. м. (листопада 1918 р. – І. М.) завязали ми тимчасову санітарну комісію, в склад якої входять Др. В[олодимир]. Кобринський, Др. З. Левицький, а з військовости канд[идати]. мед[ики]. саніт[ари]. поручн[ики]. Мартинець і Чернявський.

Дальше ми покликали до життя так хосенне товариство, як українс[ький]. Червоний Хрест, до якого з великою охотою вписують ся українські мешканці Коломиї. З великим одушевленням і цілковитою

посвятою взяли ся члени “Черв[оного]. Хреста”, переважно наші пані і панночки до тяжкої ратункової праці. Ніч і день відбувають ся постійно дижури на двірці, й очікують в поготівлі прибуття транспортів повертаючих військ.

Старанням санітарної комісії відновлено й ліпше упосажено недалеко двірця в осібнім бараку покріплючу стацію (Verköstigung-Labestation), де пані, члени Черв[оного]. Хреста повнять всяку й найтящу працю, варять теплу страву й пиття та подають голодним і хорим.

На двірці функціонує стало “Стація для повертаючих хорих”, в якій повнить санітарну службу з рамени військовости п. Мартинець з помічною службою.

Під проводом лікарським ізолюють ся чимскорше хорих від здорових і транспортуєть ся до приготовлених, близько двірця положених двох обширних бараків.

Тяже хорих і довшого лічення потребуючих переносить ся до епідемічного шпиталю на Вінцентівці, або до резервного шпиталю ч. 1, де повнить санітарну службу п. Чернявський.

Тутешній штаб[ний]. Лікар Др. Ханя уділив нам дуже радо свій досвід і вказівки та дав нам охотно до розпорядительности все потрібне зі свого санітарно-технічного, ратункового матеріялу.

Лікарську службу на двірці повнять: желіз[ничний]. лікар Др. Розенгек, а пополудні Др. Мілевський.

На днях від 15-го до 21 (листопада 1918 р. – І. М.) в яких від вечера до пізної ночі сповняв я лікарську службу і міг лично переконати ся, що наша ратункова акція, мимо великих технічних трудностей та скупих средств – а справна і вельми хосенна для потребуючих помог й ратунку.

На зарядження Староства прийнято за дневним винагородженням кілька робітниць до обслуги хорих на час, як довго буде їх потрібне»¹⁴⁸

До цієї установи увійшли українські військові та військові медики – доктори медицини Володимир Кобринський і Зеновій Левицький, поручники Мартинець і Чернявський. За якийсь час допомагати їм почали не-українці – місцевий штабний лікар, доктор Ханя, залізничний лікар, доктор Розенгек, а також доктор Мілевський. До участі у «Рятунковій акції» на залізничному вокзалі Коломиї долучився тамтешній Український Червоний Хрест, зокрема його незмінні членкині – пані і панночки українки. Саме вони вдень і вночі чергували на вокзалі, чекаючи на нові потяги з поворотцями. В спеціально відкритому цією комісією неподалік станції бараці українки варили теплі страви і напої для голодних і хворих полонених. Найбільше таких нещасних було підданих імперії Романових, щоправда, чимало з них були, найімовірніше, українцями.

Іншою локацією для порятунку поворотців була «Стація повертаючих хорих»¹⁴⁹ (керівник – поручник Мартинець), працівники якої записували усіх хворих, що прибували до Коломиї залізницею, а потім відсиляли до двох спеціальних бараків неподалік від станції. Там лікували вояків од захворювань, що не могли призвести до летальних наслідків. Схожим до «Станції повертаючих хорих» був також «Приют хорих Запасного коша 24 піхотного полку», що розміщувався у нових з ліжками, печами і кухнями дерев'яних бараках колишніх кавалерійських казарм на Косачеві, неподалік від залізничного двірця.

¹⁴⁸ Кілька слів про рятункову акцію на залізничнім двірці в Коломиї // Покутський вістник. 1918. 28 падолиста. Ч. 6. С. 4.

¹⁴⁹ Осібний лікувальний заклад, облаштований українською військовою владою не раніше половини листопада 1918 р. для хворих військових, котрі прибували потягами до Коломиї. Облік хворих проводився у будинку вокзалу, а лікування – у двох бараках поблизу залізничної станції. – Тут і далі пояснення авт.

А от важкохворих і тих, лікування яких вимагало значних зусиль і часу, направляли до «Епідемічної лічниці»¹⁵⁰. Вона містилася на Снятинському передмісті Коломиї, на території німецької колонії Вінцентівка. А що функціонувала вона ще з часів Великої війни, як австрійський заклад військової медицини, у її бараках могли лікуватися одночасно 600 хворих. Як правило, тут намагалися врятувати життя тим нещасливцям, до яких підбралася епідемія іспанки (іспанського грипу, завезеного у квітні 1918 р. до Європи зі штату Канзас у США; а оскільки європейці дізналися про нього саме з нецензурованої іспанської преси, цей тип грипу почали називати «іспанкою»), а як наслідок ускладнень після неї – пневмонія і бронхіт. В «Епідемічній лічниці», яку згодом називали «Українською епідемічною лічницею», окрім українців, працювали медики-іноземці, доктори Дзівіцький, Левнер, Моріц, Шапер, Цайгер.

У самому ж місті функціонувала «Запасна лічниця», фактично, той самий, що й у часи Першої світової, «Резервний шпиталь №1»¹⁵¹. Розмістили її у будинку довоєнної школи сестер-урсулянок, навпроти римо-католицького костелу отців-єзуїтів. За якийсь час цю лікувальну установу підпорядкували коломийській Окружній військовій команді. Санітарну службу тут очолював поручник, доктор Чернявський, а побіч українців (доктори Санецький, Гарасовський) працювали ще й доктори Бляйхнер, Бохнер, Цайгер.

¹⁵⁰ «Епідемічна лічниця» (існувала з часів Першої світової війни як «Epidemie-Spital in Kolomea») або «Укр. епідемічна лічниця в Коломиї», підпорядковувалася коломийській Окружній військовій команді. Її місцезнаходження досі точно не встановили, однак відомо, що вона містилася на території німецької колонії Вінцентівка, на Снятинському передмісті тогочасної Коломиї («чотирикутник», обмежений сучасними вулицями В. Симоненка, І. Крип'якевича, І. Мазепи, Г. Тютюнника).

¹⁵¹ Коломийський запасний госпіталь, створений Міністерством Війни Габсбурзької монархії, функціонував у будинку теперішньої гімназії ім. Михайла Грушевського від часу Першої світової війни до осені 1919 р. Його первісна назва «К. и к. Reservespital №1» («Цісарсько-королівський резервний шпиталь №1»). Від вересня 1918 р. в українськомовних джерелах цей заклад називали «Запасна лічниця» (інколи – «Українська Запасна лічниця»), а з листопада 1918 р. установа підпорядковувалася коломийській Окружній військовій команді. Після відступу українського війська з Коломиї наприкінці травня 1919 р. у «Запасній лічниці» продовжували перебувати хворі та поранені вояки, інтерновані і полонені. Усі померлі були поховані на «Heldenfriedhof Kolomea» («Кладовище героїв у Коломиї»), яке в українськомовних джерелах фігурує як «Військове кладовище в Коломиї» (в р-ні сучасних вулиць І. Мазепи, О. Довженка і С. Бандери).

Поранених із фронту польсько-української війни привозили на лікування до військового шпиталю («Військова лічниця»), що містився у приміщенні нечинної на той час місцевої гімназії, а інколи – до міської лікарні. Ось як коротко згадував про це Василь Витвицький:

«[...] Вістки з польсько-українського фронту перепліталися: успішні були для нас бої на західному фронті, зате погане було становище Львова, якому втриматись проти двох сил – внутрішньої і зовнішньої – не вдалося. Нашій родині довелося зазнати удару: у боях під Самбором брат Тарас був важко поранений вибухом шрапнеллю. Його привезли до Коломиї у постійно загрозливому стані. Треба було робити ряд операцій, проте повністю прочистити організм від гарматних відламків таки не вдалося. Його загальний стан, проте, кращав з тижня на тиждень, і ми, відчуваючи його у військовому шпиталі, спостерігали повільну, зате постійну поправу. Бувало, до нього верталися навіть прикметні йому почуття почуття гумору і дотепу»¹⁵²

Ще одним місцем порятунку і лікарської опіки на околиці тогочасної Коломиї, про яке широко заговорили вже після поразки наших Визвольних змагань, був табір для полонених та інтернованих, переважно польських вояків, на Косачеві. Перефразовуючи відоме латинське прислів'я «В гаях Беллони народжується насіння смерті», можна твердити, що саме у таборі на Косачеві народилася ненависть коломиїських поляків до тогочасної української влади, саме та міфологема, відгомін якої ще подекуди лунає глухим набатом на початку ХХІ ст. Йшлося про «жертви Косачева», «косачівських катів», «косачівську мартирологію», «косачівське пекло», головними і

¹⁵² Витвицький В. Коломия. До 750-ліття першої літописної згадки про Коломию // Черногора. Літературно-мистецький кварталний часопис Покуття та Гуцульщини [Коломия]. 1991. Ч. 1. С. 48.

єдиними винуватцями чого були, на думку поляків, винятково українці.

Звернімося до спогадів:

«[...] Вночі з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. Український військовий комітет зайняв місто Коломию іменем новопосталої української держави. Згодом зорганізована була в місті окружна військова команда, на чолі якої стояв проф. Теодор Примак. Його заступником був пор. Володимир Бемко, начальником канцелярії пор. д-р Омелян Татух, а санітарним шефом – підполковник д-р Петро Петрушевич, якому підлягали всі лікарні з персоналом. Завдання його було в тому часі дуже важке. Демобілізація була дика, незорганізована, кожний вояк старався якнайскоріше дістатися додому. Д-р Петрушевич з трудом притягав до шпитальної праці лікарів-жидів, натомість лікарі-поляки заявили, що не будуть працювати в українських військових лікарнях, мовляв, вони до такої служби не мають ніякого обов'язку.

Вже в перших днях листопада 1918 р. в Коломиї придержали кілька польських легіоністів і для них зорганізовано “табір інтернованих” на коломийських передмісті “Косачів”, який згодом перемінили на табір полонених. В міру того, як зростали бої за Львів заповнювалися коломийські лікарні хворими й раненими. Крім того з'явилися в місті різного роду тифи та інших інфекційних недуг, епідемія яких захопила тоді цілий схід Європи. Внаслідок того зорганізовано в косачівському таборі відокремлений барак для тифозників, що підлягав під здоровельним (лікарським. – І. М.) оглядом д-рові Петрушевичу, як санітарному шефові. В листопаді і грудні 1918 р. працювали тут теж лікарі жиди, але праця була дуже виснажлива. Ліки вичерпувалися, їх ставало щораз менше, а доставки не було. Це була чи не найбільша журба д-ра Петрушевича, який майже щодня бував в окружній команді і допомагав помочі. Супроти переповнення

військових лазаретів хворими й раненими та перевантаження лікарів працею, д-р Петрушевич був примушений притягати лікарів-поляків до праці. На його домагання окружний командант покликав усіх лікарів-поляків до [Окружної військової] команди. З'явилися всі, а їх речником був колишній повітовий лікар д-р Мілевські. Окружний командант повідомив їх, що на другий день мають перебрати опіку над недужими інтернованими й полоненими поляками в таборі на Косачеві. Коли ж д-р Мілевські згадав, що він і його товариші не мають обов'язку помагати українській владі, то окружний командант загрозив їм арештом. Під таким "примусом", як заявив д-р Мілевські, лікарі-поляки перебрали опіку над польськими хворими в лікарні на Косачеві. При цій розмові був і д-р Петрушевич. Як виявилось пізніше, вже в часі окупації Покуття румунами, лікарі-поляки не помагали своїм землякам з патріотизму, бо всі поради й лікування були оплачувані польською військовою підпільною організацією («Польською Організацією Військовою». – І. М.)

Для в'яснення треба сказати, що д-р Петро Петрушевич не мав адміністративного нагляду над табором інтернованих і полонених на Косачеві, цей нагляд мала Команда міста. В перших місяцях командантом міста був пор. Михайло (насправді – Стефан – І. М.) Галібей, пізніший крайовий інспектор шкільної кураторії у Львові, по нім, мабуть, від лютого 1919 р. команду перебрав сот. д-р Володимир Комаринський, – пізніше був адвокатом в Городенці. Для охорони табору мала Команда міста чоту з 70 стрільців, у тому двох старшин та кількох підстаршин.

Поведінка з полоненими й інтернованими була більш ніж людяна. На зарядження Окружної військової команди всі полонені старшини-поляки одержували, згідно з австрійським законом, місячну платню. Що більше, щоб помогти інтернованим у харчуванні, Команда міста, за згодою окружної команди, дозволила інтернованим зголошуватися

до хліборобських робіт на фільварках Коломийщини, з чого скористала велика кількість інтернованих. Вони підписували заяви, що не втечуть і що на кожний заклик окружної команди зголосяться в таборі. Крім того, поміщики-поляки склали гарантійні заяви, що доставлять інтернованих до табору. Під санітарним оглядом табір на Косачеві був найкращий»¹⁵³

Зауважмо: якщо спочатку урочище Косачів на правому березі р. Коломийки було одним з кількох місць первісної людини на території сучасного міста, відомим завдяки археологічним знахідкам ще з VII–V ст. до н. е., то найбільшої «слави» цей клаптик землі зажив з XV ст. Саме тоді, 15 вересня 1485 р. польський король Казимир IV Ягейлончик приймав тут присягу володаря Молдавії Стефана III Великого. З цього часу, а точніше з 23 вересня 1877 р., коли коломийські поляки встановили на уявному місці цієї угоди пам'ятний обеліск, Косачів почав небезпідставно глорифікуватися в польській історичній пам'яті.

Новим актом сакралізації цього місця поляками стали події 1918–1919 років, котрі для українців однозначно означали творення власної держави і боротьбу з її ворогами, а для поляків – свідоме і цілеспрямоване знищення українцями польських полонених та інтернованих. Не вдаючись до подробиць цього міфологізованого і заплутаного сюжету українсько-польських взаємин в Галичині у XX ст., зазначимо, що градус етнічної ксенофобії супроти українців почав зашкалювати у поляків вже у 1919-му: одразу ж після того як румуни влітку 1919 р. передали полякам окуповане ними Покуття, ті почали масово доносити на українського лікаря, доктора медицини Петра Петрушевича, який упродовж грудня 1918 – травня 1919 р. був

¹⁵³ Максимчук І. О. Суд над д-ром Петрушевичем у Коломії // Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філядельфія, 1988. С. 473–474.

санітарним лікарем коломийського військового округу, а отже, на їх думку, був головним винуватцем у т. зв. «косачівській трагедії». А поки «вина» П. Петрушевича не була доведена, він відсидів в арешті у львівській тюрмі 18 місяців до початку судового засідання, що тривало одинадцять днів і завершилося 7 лютого 1921 р. Суд присяжних визнав П. Петрушевича невинним, а його тому негайно звільнили.

Ось як про згадували сучасники:

«[...] Коли ж румуни в літі 1919 р. передали під владу Польщі окуповане ними Покуття, посипалися до польської окупаційної влади доноси на тих українців, які залишилися в місті та нікуди не виїхали, між іншими й на д-ра Петра Петрушевича. Його арештовано й перевезено до львівської тюрми, де він, зовсім невинний, мусів відсидіти час слідства, що тривало аж 18 місяців. Коли воно нарешті було закінчене, передано акти карної справи прокураторові Окружного суду Гіртлєрові, спольщеному німцеві, відомому ворогові українців, який виготовив акт обвинувачення, що складався з 55 аркушів паперу. В ньому закинено д-рові Петрушевичеві dokonання злочину публічного насильства.

Д-р Петро [Петрушевич], згідно з актом обвинувачення, мав відповісти за цей злочин, тому, що “будучи від грудня 1918 р. до травня 1919 р., з поручення тодішньої української влади, санітарним шефом Округи Коломия, а тим самим зобов’язаним до береження санітарних приписів у таборі польських полонених і інтернованих на Косачові під Коломисю, поведився незгідно з приписами, внаслідок чого траплялися там дуже часто різні пошесні захворювання, як напр[иклад]. тиф, червінка тощо, чим д-р Петро Петрушевич навмисне наражав їх на небезпеку життя і здоров’я”.

Щоб доказати вину д-ра Петра, прокуратор Гіртлєр поставив внесення покликати до головної розправи перед судом присяжних аж 70 свідків. Брукова польська преса в Галичині, а зокрема у Львові,

старалася з великим завзяттям і притаманним польським шовінізмом роздути сензаційність цього показового процесу, містячи на своїх сторінках довжелезні статті під такими, наприклад, наголовками “Косачівська мартирологія перед судом” або “Косачівський кат перед судом” і закликала жадібних на сензації поляків прийти до суду та побачити на власні очі цього “ката”. Весь склад суду, тобто трибунал, прокуратор і присяжні судді були поляками, тільки обвинувачений та його два оборонці д-р Андрій Чайковський (письменник) і д-р Кульчицький були українцями.

Розправа тривала повних 11 днів і закінчилася 7.2.1921 р. Через судову залю перейшло багато свідків поляків, покликаних прокуратурою на ствердження вини обвинуваченого, однак всі вони нічого не могли сказати в некористь д-ра Петра Петрушевича. Були також переслухані представники Міжнародного Червоного Хреста, які, мабуть, у березні місяці 1919 р. були в косачівському таборі і його докладно оглядали. В складі цієї комісії брали теж участь представники українців і поляків. Зізнання цих свідків чимало причинилися до виправдання д-ра Петра Петрушевича. Вони рішуче ствердили, що положення у косачівських бараках не було аж ніяк таке жахливе, як про це писала польська преса. Воно представляло собою звичайну сторінку тодішнього воєнного лихоліття. Із зізнань свідків виявилось, що інтерновані й полонені польської армії були трактовані наскрізь гуманно, не було знущань і побоїв, прохарчування було задовільне, хліб розділювано щоденно, а м'ясо тричі на тиждень. В шпиталі недужі отримували вино, яйця, біфтекси і ін[ші]. лакоминки. Всі свідки ствердили, що не роблено ніяких різниць між хворими українцями і поляками.

Про особу обвинуваченого всі свідки висловлювалися якнайкраще; він, на їх думку, був чесним і дбайливим лікарем, масово звільняв інтернованих, з поляками поводився дуже чемно й навіть розмовляв з

ними по-польськи. Одним словом розправа виявила, що “косачівське пекло” не виглядало так жахливо, як це польська преса старалася втовкмачити в голови своїх читачів, а “косачівський кат” опікувався інтернованими як рідний батько своїми дітьми. Це цілком зрозуміле. Як колишній активний австрійський старшина і син священика мав він глибоко вкорінене розуміння і почуття честі, справедливості, людяності й братолюбія. Коли порівняти косачівський табір з польськими таборами для інтернованих і полонених українців-галичан в Тухолі, Пикуличах, Берестю, [Стр]Щалкові і ін. то мусимо прийти до висновку, що “косачівський табір” був під кожним оглядом взірцевим як на тодішні часи.

Прокуратор Гіртлер у своїй обвинувальній промові надаремне старався всякими способами переконати присяжних суддів, що карний процес проти д-ра Петра не є політичним, тільки звичайним кримінальним. Він, між іншим, сказав таке: “Справа ця важна, дуже важна. Не тільки тому, що потерпілі стоять перед нами, їх сотки і тисячі родин, що втратили своїх найближчих, але й ціла польська суспільність. По боці обвинуваченого стоїть одна особа (мабуть прокуратор мав на думці дружину обвинуваченого), але вона не представляє собою надмірної вартості. За ним стоїть ще деяка частина його народу. І тут у першу чергу насувається момент політичного процесу. Але на це скажу, що під політичним процесом слід розуміти головну зраду, бунт, ширення заворушень і неспокою”. Так то прокуратор Гіртлер за всяку ціну хотів зробити з д-ра Петра Петрушевича звичайного кримінального злочинця, але, це йому не вдалося. Після закінчення доказового судочинства, трибунал поставив присяжним суддям два питання, головне і т. зв. евентуальне, на випадок заперечення головного питання.

Головне питання звучало ось як: “Чи обвинувачений винен у тому, що, будучи в часі від останніх днів грудня 1918 р. до останніх днів

місяця травня 1919 р лікарем і санітарним шефом Української Армії в Коломиї і будучи на підставі доручення своєї тодішньої влади зобов'язаним дбати про гігієну в таборі інтернованих і полонених у Косачеві під Коломиєю, поступав у стосунку до них навмисне всупереч із засадами гігієни і в цей спосіб спричинив небезпеку для їхнього життя, здоров'я і тіла”.

Це головне питання суд присяжних заперечив одногосно, відповівши 12 голосами “ні”.

На друге, евентуальне, питання: “чи обвинувачений доконав діяння або занехання, які легко можна пізнати з природних наслідків, передусім з огляду на його професію і на спеціальні обставини, які він як лікар і санітарний шеф повинен був передбачити як такі, що можуть спричинити небезпеку для життя, здоров'я і тіла полонених і інтернованих у Косачові або її побільшити і чи в наслідок тих занедбань наступила смерть одної або більшої кількості осіб?” присяжні судді відповіли 8-ма голосами, проти 4-ох, також “ні”.

На цій підставі трибунал оголосив вирок, яким виправдав д-ра Петра Петрушевича від вини і кари і негайно звільнив його з ув'язнення»¹⁵⁴

Тож єреміяда, а точніше свідомо неправда про начебто сотні свідомо замордованих українцями голодом, холодом та інфекційними хворобами поляків, почала руйнуватися вже у перші повоєнні роки, зокрема голосним і суто політичним свого часу «Процесом Петрушевича», про який вже мовилося. Ба більше: у 1926 р. під час польських судилищ над членами УВО тінь Косачева ще тяжіла над українцями – нібито співучасниками вигаданих злочинів проти поляків:

¹⁵⁴ Максимчук І. О. Нарис історії роду Петрушевичів. Шикаго, 1967. С. 178–181.

«Косачів, табор нечуваних і вирафінованих знущань над польськими в'язнями. Польща не має подібної плями на собі не тільки тепер, але навіть у середновіччю (Бересте, Пикуличі чи Домб'є для пана прок[уратора]. теж „со іннего“ і справедливо, бо слідство виказало, що в Косачеві гинули люде тільки від зарази)»¹⁵⁵

Ситуація у таборі на Косачеві була цілком аналогічною до того стану, в якому опинилися усі без винятку лікувальні установи Коломиї. За свідченням очевидців, тут містився табірний шпиталь (ймовірно, у цегляних приміщеннях колишніх казарм драгунів) і були окремі бараки. Восени 1918 р. саме вони були нові, укомплектовані ліжками, печами і кухнями, адже тут ще з літа дислокувався Запасний кіш 24 піхотного полку:

«Перед першою світовою війною військовий гарнізон Коломиї складався з запасних кошів 24 полку австрійської піхоти, 36 полку крайової оборони, 35 полку загального ополчення та одної ескадрони уланів. Людський матеріал походив частинно з Покуття і частинно з Буковини. [...]

Доперва в травні 1918 року запасний кіш 24 п[іхотного]. п[олку]. повернувся до Коломиї. Тому що казарми того полку були пошкоджені війною і вимагали більшого ремонту, запасний кіш приміщено в дерев'яних бараках на Косачеві, коло залізничної станції. Бараки ті були нові, як слід вивінуваті (забезпечені. – І.М.) ліжками, речами, кухнями і т. д.»¹⁵⁶

Тож коли сюди почали етапувати полонених та інтерваних поляків, які, як і інші вояки тогочасної війни, час від часу хворіли, а часом і помирали вже в коломиїських госпіталях, умови їх утримання

¹⁵⁵ З судової залі. За приналежність до Української Військової Організації // Діло [Львів], 1926. 27 черв., ч. 140. С. 4.

¹⁵⁶ Бемко В. Листопадові події у Коломиї // «Над Прутом у лузі». Коломия в спогадах. Торонто, 1962. С. 106.

були придатними для умов літньо-осіннього періоду. Натомість взимку ці будівлі не могли захистити від морозу, вітру і води, які нещадно переслідували як утримуваних в таборі вояків, так і його персонал (зокрема й охорона табору з 70 стрільців, у т. ч. двох старшин і кількох підстаршин). Та найбільше надокучали інфекційні недуги – іспанка, черевний і плямистий тиф. Тому в цих умовах українські медики мусили якось давати раду. Це вдавалося лише завдяки залученню до такої праці коломиїських лікарів-євреїв, котрі активно домагали у листопаді – грудні 1918 р. А що в таборі утримувалися поляки, природньо, українська влада звернулася до місцевих лікарів-поляків з прохання про допомогу їхнім одноплемінникам. Коли ж ті заявили, що не зобов'язані допомагати українській владі, їх примусово, під загрозою арешту, доправили до праці у шпиталь табору на Косачеві. Допомога (лікування і консультації) польських лікарів своїм землякам оплачувалася з фондів коломиїської «Польської Організації Військової», а отже, про елементарний патріотизм чи волонтерство мови не було. Одночасно тутешній «Комітет пань польських» витрачав щоденно по кілька тисяч австрійських корон на закупівлю харчів для польських інтернованих і полонених. Водночас цим українська влада, в міру своїх можливостей, теж постачало продовольство до табору, вишуковувала найнеобхідніші ліки, дрова для обігріву шпиталю і бараків. До того ж усі полонені старшини-поляки отримували, згідно з попереднім австрійським законодавством, місячну платню. Тож бажання більшості з них утікати з табору не було, адже вони могли тимчасово залишати місце свого вимушеного перебування. Зокрема для того, щоби якось допомогти з проблемою харчування, Команда міста дозволила охочим інтернованим зголошуватися на роботи в фільварках Коломиїщини, а поміщики-поляки гарантували їх повернення до табору. Наприклад, свідки на «Процесі Петрушевича» стверджували, що у таборі не було насильства з боку українців,

харчування було задовільним, хворі щоденно отримували хліб, м'ясо – тричі на тиждень. Пацієнти табірної шпиталю діставали вино, яйця, біфштекси.

Людяність у ставленні до полонених та інтернованих підтвердила й місія Міжнародного Червоного Хреста, що проінспектувала табір у лютому 1919 р.:

«Відділ польського “Червоного Хреста” оглянув на днях у своїм переїзді тутешні шпиталі та табір інтернованих Поляків. Польські висланці передали своїм землякам гроші та провірені цензурою письма. У всіх шпиталях і таборі висланці ствердили людяність поведіння з бранцями та взірцевий лад»¹⁵⁷.

Міжнародні місії, репрезентанти яких сновигали туди-сюди в Галичині, розчленованій фронтом польсько-української війни, мали ще й розвідувальний характер. Їхнє завдання полягало у вивченні ситуації, що склалася у взаєминах обидвох народів, а місце, яке вони займали, можна уявити такою собі скляною стіною посередині суверенної української території. Тож висновки членів міжнародних місій (які зазвичай мали військові звання), запропоновані урядам своїх держав, які вони репрезентували, і відзначалися, з одного боку, постійними стурбованістю і занепокоєнням подіями в театрі війни, а з другого – недалекоглядністю і замкненістю на інтересах міжнародної реальної політики. Саме вони визначали право сили і сфери впливу.

Ось як про це згадував Василь Витвицький:

«[...] Були то часи, сповнені тривоги за нашу, як каже поет, “омріяну державу”. Проте були то дні, тижні й місяці особливі, небуденні. Інакше дзвонили церковні дзвони, інакше відбувалася наука в школі, у нашій, нарешті ні від кого не залежній школі. Відношення вчителів до нас, учнів, було приязніше, більш товариське. Пригадую,

¹⁵⁷ Життя Покуття // Покутський вістник. 1919. 2 лютого. Ч. 9. С. 3.

що досить часто у нашу школу заходили члени різних міжнародних місій, деякі у військових уніформах. Їх ми, встаючи, вітали, вони ж приглядалися до нас, так, якби по нас хотіли пізнати, що то за держава і що то за народ»¹⁵⁸

Зазвичай члени міжнародних місій по кілька разів приїжджали в те саме місце. Зокрема березень 1919 року був багатий на постійні відвідини Коломиї та її військової округи американських і швейцарських місій, а от квітень – американської і сербської. Такі «візитери» мусили зголоситися до української влади й відвідувати об'єкти, що їх цікавили лише за її дозволом. Не варто говорити, що ці «візити ввічливості» не були такими собі прогулянками чи мандрівками окремих політиків, військовиків або представників міжнародних організацій лише задля інтересу. Адже насправді це були чітко сплановані виїзди іноземців для збору інформації про українську сторону конфлікту, що потім спробувати знайти найкращий (тільки на їхній погляд) хід на геополітичній шахівниці. Такі «ходи» мали б забезпечити їхні держави й уряди від втягування у відкритий конфлікт.

З таких «подорожей» члени міжнародних місій привозили, як правило, найкращі враження. Зокрема відзначали спокій і дисципліну, дивувалися чемним, гостинним і культурним людям, подивлялися добре організоване військо. Були в їхніх нотатниках і цілі сторінки про міжнаціональні відносини, які для міжнародних місій були завжди таким собі лакмусовим папірцем щодо зрілості партійно-політичних відносин і демократії. Заглядалися міжнародні спостерігачі і на те, чи немає, бува, переслідувань цивільного населення за етнічною чи конфесійною ознакою, чи торгівля йде правильно, чи немає десь

¹⁵⁸ Витвицький В. Коломия. До 750-ліття першої літописної згадки про Коломию // Черногора. Літературно-мистецький кварталний часопис Покуття та Гуцульщини. Коломия, 1991. Ч. 1. С. 48.

випадків грабунків місцевого населення і безперешкодної діяльності злочинних угруповань.

Візити міжнародних місій до Коломиї були значущими подіями як для влади, так і для самих обсерваторів, які більше слухали, аніж говорили, а якщо й щось казали – то завжди обережно, без конкретики. Не надто допомагали емоційні й аргументовані розповіді українських очільників міста про справжні причини польсько-української війни і стан міжнаціональних взаємин. Мовчанкою обходили візитери й питання щодо санітарно-гігієнічного стану українських шпиталів, щось собі записуючи на берегах офіційних документів. Інколи такі візити були живою ілюстрацією розмови глухого з німим, адже, окрім кількох висловів російською, вони нічого не бажали знати. Тож місцеві українці мушили говорити з ними якщо не німецькою, то французькою. А ще мушили добре почастивати гостей, час від часу підносячи тости за Антанту, Америку, Швейцарію і т. д. За це гості розсипалися у компліментах і гратуляціях. Тож реального результату, якого місцеві очільники вже й не очікували, видно не було. Бо лейтмотивом таких «візитацій» була теза про те, що Галичина – це одне, а Наддніпрянщина – то друге. А тому представники міжнародних місій, котрі встигли побувати в українській Коломиї 1919 року, тільки знай що хвалили військово-цивільну адміністрацію за лад і спокій, армію – за хоробрість і дисциплінованість, висловлювали надію, що Галичину світові держави не залишать наодинці з польським агресором. Закінчувалися ці «міркування» вже традиційним тостом на честь України. Правда, ця Україна далі для них була різна, а її громадяни – не рівними у правах з іншими європейськими націями. Цікаво, що казали ті ж самі спостерігачі за лінією фронту, там таки у Галичині, скажімо, полякам? Мабуть, ідея «умиротворення» одних націй коштом втрати державності інших народилася саме тоді. Тому найбільшим «подарунком» могла вважатися пропозиція якоїсь ефемерної автономії

у складі ворожої країни (що й сталося, але значно пізніше), дотримання прав населення якої могла б контролювати міжнародна спільнота. А поки цього не сталося, такі спостерігачі як ладану боялися більшовиків, погромів євреїв і т. д., а тому охоче обіцяли допомогу медикаментами і провіантом і радили спокійно чекати на рішення майбутньої мирної конференції.

У представників міжнародних місій, які відвідали Коломию навесні 1919 року, були різні ролі. Їхнє виконання залежало від багатьох чинників – державних і військових інтересів, особистих амбіцій, поведінки в «чужому», а тому ворожому для них середовищі. Незважаючи бажання стати незалежним арбітром у складних перипетіях польсько-української війни і російсько-більшовицької агресії проти УНР, на яке задекларували вони і їхні зверхники, ним вони так і не стали. Давалися взнаки не лише активні бойові дії, які унеможливлювали постійний моніторинг ситуації, а й потужні інформаційні війни, скеровані на поширення неправди про ЗоУНР. А що цю «скляну стіну» годі було розбити кількома короткочасними візитами, то одним із «каменів спотикання» залишалися фейки про табір для інтернованих поляків на Косачеві чи ж медична опіка. Ось як коломийська газета повідомляла про один з таких візитів 20 березня 1919 р:

«Нині має приїхати до Коломиї американсько-швайцарська місія Червоного Хреста. Місію на двір зустрінатимуть представники міської, військової та політичної влади. Метою місії є познакомитися з санітарними відносинами міста й околиці»¹⁵⁹

Однак хвороби продовжували десяткувати свої жертви. Табір на Косачеві пережив кілька хвиль епідемії плямистого тифу і червінки, починаючи з весни 1919 р. Команда міста повідомила про це Округну

¹⁵⁹ Приїзд амер[икансько]-швайцарської місії до Коломиї // Новини. 1919. 20 марта. Ч. 7. С. 2.

військову команду 6 березня 1919 р., закликавши провести екстрену нараду з цього приводу за участю лікарів українців і євреїв:

«Викликає занепокоєння те, що у таборі для інтернованих і полонених на Косачеві знову поширюється плямистий тиф. В епідемічному шпиталі зафіксовані понад 120 випадків, а сам він переповнений так, що завтра у ньому не можна буде розмістити жодних хворих. В табірному шпиталі лежать зараз 90 хворих, а приблизно 50 – у бараках. Хворі у шпиталі лежать на деяких ліжках по-двоє, а у таборі – на голих нарах. Сьогодні вночі померло троє людей у самому таборі, чого досі не ставалося: двоє у табірному шпиталі, один – в бараці. Немає найнеобхідніших ліків для лікування хворих, дров для обігріву шпиталю і бараків. Продовольства, яке постачає (українське) військо, не вистачає. Дотепер харчі надавав «Комітет пань польських», витрачаючи на це щоденно по кілька тисяч корон. Сьогодні комітет повідомив, що його фонди вичерпані і допомогу надавати надалі [він] не може. З огляду на те, що державний повітовий комітет відмовляється приймати табір, відповідальність за табір і всі наслідки епідемії лягає на військову владу і тому просив би запросити на нараду в цій справі якнайшвидше, якщо це можливо сьогодні увечері, до окружної військової команди панів: окружного військового коменданта, коменданта міста, коменданта табору, лікаря д-ра Петрушевича, лікаря табору д-ра Бляйхера, коменданта епідемічного шпиталю д-ра Льоснера, лікаря державного повітового комісаріату д-ра Кобринського, державного повітового лікаря»¹⁶⁰

А що у певний момент Коломия стрімко перетворювалася на місто-шпиталь, вільних місць в якому бракувало не лише для польських, а й українських вояків, які поверталися з фронту, з 1 лютого

¹⁶⁰ Переклад українською за: Panteon Polski [Lwów] 1929. Luty. Nr 53. S. 4–5.

1919 р. відкрили «Санітарний курс для доглядачок хорих». Оскільки праця в коломийських шпиталях була нелегкою, санітарками могли стати українки з відповідною освітою і фізичними можливостями. Про це повідомляла українська преса:

«для доглядачок хорих відкривається 1 лютого с. р. Зголошуватися можуть Українки з відповідним образованием і з фізичною здібністю до згаданої служби. Зголошення приймається в школі Пірамовича при вул. Крашевського (побіч Окр[ужної]. Команди) від год. 10-12 передпол. у канцелярії лікаря IV-ого відділу»¹⁶¹.

Позаяк ситуація на фронті напровесні 1919 року ставала критичною, а отже, прямо передбачала нові жертви війни, медична опіка була стратегічною ланкою в повсякденні Коломиї. Показовою була позиція українського лікаря Зіновія Левицького:

«Ширяться тепер між народом пошестні недуги. Особенно небезпечна і дуже заразлива слабкість є тиф пятнистий.

Недугу пізнати тим, що людина дістає нагло сильної горячки – так що ховий за кілька днів лежить без пам'яті, а на тілі виступають червоनावі маленькі плямки, пятна (відти назва), особенно на череві, руках і ногах. Горячка тріває 2 неділи і нагло, як прийшла, так само нагло й ломиться, а хорий відтак приходить до здоров'я. Значна часть слабих умирає. Хорому не даємо порошоків від горячки, лише головно ліки скріплючі серце. Можна подавати троха горівки, вина, гербати, а з поживи: молоко солодке чи квасне, юшку, (росіл), зупу, борщ чистий, рідку дрібну кашу, чир.

Слабкість спричинює заразок, котрого видно лише через сильні побільшуючі шкла. Є він однакож всюди там, де лежить хорий і на його тілі і в крові і в відходах і на біллю (білизні. – І. М.), одежині і в хаті. Найбільше переносять ті заразки воші.

¹⁶¹ Санітарний курс // Покутський вістник. 1919. 26 січня. Ч. 7. С. 4.

Особенно викдається слабкість між людьми бідними, вихолодженими, по хатах низьких, темних, вогких, де бруд, нечистота. Недуги цієї може оден від другого набратися, тож не повинен з тої хати, де лежить хорий ніхто виходити, ні ніхто відвідувати хорого. Треба повідомити комісаря громадського, котрий дасть знати Староству, аби вислали до того села лікаря повітового чи окружного в цілі справдження та поборювання недуги і лічення хорих. Коло таких хат повинна бути варта, а як більше хорих у селі, то неповинні люде, доки пошесть не вигасне – з цього села ходити до міста ні на ярмарки, ні на збори, щоби недуги дальше не розволічи (поширювати. – І. М.).

Щоби заразки недуги знищити, треба по уступленню слабости в хапті зробити лад (десінфекцію) і отже солому, чи сіно, на якому лежав хорий і всякі менше потрібні шмати спалити, біля виварити в міцнім лузі, лугом обмити підлогу, ліжко, стіл, лавки, а хату вибілити. Середники убиваючі заразки є: карболь, лізоль, вапно гашене, деготь, а воші винищує нафта і нафтова ропа. Убогим хворим, що мусять бути відокремішенні, а не мають що їсти, має комісар громадський постаратися о поживу. Сли (якщо. – І. М.) село бідне, нема де дістати, треба дати знати до Староства, до уряду харчевого. Держава обов'язана поносити кошта удержання лічення і харчування бідних хорих. До шпиталів хорих на недуги пошесні не возитья. Добре би було, аби в кожній громаді була окремішня хата для поміщення убогих хорих, де би були на запас середники дезінфекційні, як карболь, вапно, нафта. Дуже пожаданим було би, аби при такій хаті була ще й велика піч, (як до печення хліба), де би треба добре затопити, потім попіл вибрати і всадити там одежину і біля з хорого. Велика горяч убиває заразки недуги і воші.

Те саме відноситься і до инших недуг пошесних, як тиф черевний, холера, червінка, шкарялтина, дифтерія, віспа і т. д. Єсли так будемо поступати – як це водитья з давна у инших просвічених народів – то

скоро пошесть пригане, не поширяться, а много людей вратуємо від недуги і смерти»¹⁶²

Вагомим аспектом у допомозі потребуючим були численні акції коломийців. Попри те, що містяни активно долучалися до акції збору речей і коштів для українського війська впродовж лютого – травня 1919 р., що ввійшла в тогочасну періодику під назвою «Народ собі!», підкреслюючи тим самим, що допомагаючи власному війську, допомагають власному народові, частину зібраного передавали також і для інтернованих у таборі на Косачеві. Так, скажімо, 13 лютого 1919 р. преса повідомляла про зібраних 376 австрійських корон для інтернованих на Косачеві, 6 березня – про 30 корон¹⁶³. А ще у січні 1919 р. «Сторожевий відділ при таборі інтернованих в Косачеві» передав 26 корон на потреби «Боевого фонду» і тоді ж один з охоронців табору Іван Ницюк також пожертвував 20 корон¹⁶⁴.

Щоправда, не всі коломийці підтримували польських полонених. Наприклад, 26 квітня 1919 р. під час засідання місцевої філії Українського Інформаційного Бюро ця тема була однією з найгарячіших:

«В суботу 26 с. м. (квітня 1919 р. – І. М.) на засіданню Укр. Інф. Бюра зявилися були два делетати з тих околиць, які на свята заняті були Поляками. Вони оповідають страшні річи про поступки польських військ. [...]

У нас інакше. У нас Поляки чуються безпечнійші, ніж ми самі. Польської мови ніхто не заборонює. Польським полоненим дозволяють приносити поживу, тютюн і інші речі. Так само свободою тішаються інтерновані. І не диво, що Поляки легковажать собі нас, що творять

¹⁶² Левицький З. Кілька уваг про п'ятнистий тиф // Покутський вістник. 1919. 23 марта. Ч. 23. С. 2.

¹⁶³ Народ собі! // Покутський вістник. 1919. 13 лютого. Ч. 12. С. 4; Народ собі! // Покутський вісник. 1919. 6 марта. Ч. 18. С. 3.

¹⁶⁴ Народ собі! // Покутський вістник. 1919. 30 січня. Ч. 8. С. 4.

ріжні тайні організації, лагодяться до повстання, закладають магазини зброї, одягу, амуніції, бандажів, списують Українців, яких постановили відразу повісити і т. д. За такі злочини карається строгими й рішучими карами в мирнім часі, а ми в часі війни з Поляками дивимося на ті їх ворожі поступки крізь пальці. Ми в своїй добросердечності і непрактичності забуваємо, що толерованне злочинів, що паньканне з злочинниками є подвійним злочином. Наші власти повинні поступати так, як поступали би з нами Поляки будучи на їх місці. Війна сентиментів не знає, тим більше коли ворогом, з яким провадимо завзяту боротьбу, є безсовісний Лях.

Оттут в заплілі, далеко від боєвої лінії, хочемо бути безпечними, а супроти тих, що гострять ножі на наші горла, вимагаємо справедливого поступовання. Коли не винен, увільнити, коли ж судове слідство докаже вину, – поступати з ним так, як каже поступати військове право воєнного часу. Ворохобників, заговорників, повстанців серед нас терпіти не можемо.

Війна сентиментів не знає, бо війна війною.

Або ми, або вони¹⁶⁵».

Поза цим, допомога коломиїців тим, котрі її потребували, завжди була важлива, навіть перед обличчям поразки Визвольних змагань західних українців. Так, наприкінці травня комендант міста Степан Галібей¹⁶⁶ видав розпорядження про чергову збірку білизни для хворих і поранених. Упродовж 24–25 травня кожна коломиїська родина без різниці національності і стану мусила принести до Команди міста прану білизну або два простирадла. У документі зазначалося, що ці речі призначатимуться пораненим і хворим, незалежно від їхньої

¹⁶⁵ Без сентиментів // Покутський вістник. 1919. 4 мая. Ч. 37. С. 1.

¹⁶⁶ Див.: Монолатій І. Галібей Степан // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія. Т. 1 (А–Ж). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. С. 330.

національності, адже йшлося і про українців, і про полонених поляків у таборі для інтернованих на Косачеві:

«З огляду на велике заповнення білля для хорих і ранених та з огляду на неможливість покриття заповнення іншою дорогою, приказуєсь:

Протягом суботи (24 мая) і неділі (25 мая) має кожда родина в Коломиї без різниці народности і стану зложити в Команді міста одну пару доброго і чистого білля (сорочку і калісони) або два добрі і чисті простирала.

На зложене одержить кождей відповідне потвердження.

Від понеділка (26 мая) ходять військові стежі від дому до дому і контролюють.

Хто не буде міг виказатись потвердженням, що зложив наказану скількість білля, у того забересь силою подвійну скількість білля наведеного в горі та переведеся в тій ціли домашню ревізію.

До складання обовязані безусловно всі отже також військові зглядно їх родини.

Білля призначене для ранених і хорих без різниці народности»¹⁶⁷

На жаль, мусимо визнати, що не усі поляки – полонені й інтерновані на Косачеві – спокійно сприйняли такий заклик української влади. Адже, як згадував очевидець подій кінця травня 1919 р., коли, унаслідок румунської окупації Покуття, Коломия опинилася у ворожих руках:

«Узброєні Поляки, в великій частині студенти та гімназисти, підкріплені інтернованими та полоненими Поляками, що проживали в Коломиї, почали стрілянину по вулицях міста за відступаючими Українцями. Стріляли і з домів та вікон польських мешканців. Біля польського парохіяльного костела, з якого низький, в пенсне, ксьондз виносив рушниці та роздавав своїм “вірним”, затріщав кулемет. [...]

¹⁶⁷ Хрестоматія з історії Коломиї / Упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ, 2016. С. 206, 214.

Другі польські бандити розстрілювали та просто убивали штиковими ударами військових Українців, після чого здирали з них одягу. Всього за суботу 24 мая ц. р. (1919 р. – І. М.) стверджено в Коломиї коло 8 жертв: 1 старшина, 3 підстаршини і 4 козаки. Їх похоронили тайком на польському кладовищі, з метою, щоб ніхто не знав про польські злочини»¹⁶⁸.

А що подальший хід історії усі прекрасно знають, важливо усвідомити тепер: фактор Косачівського табору упродовж ХХ – ХХІ ст. й далі непокоїть історичну пам'ять представників наших двох народів-сусідів, котрі понад сторіччя тому опинилися по обидва боки барикад – нехай і у окремо взятому місті.

¹⁶⁸ Монолатій І. Місто двох республік. Коломийські сцени Української революції. Івано-Франківськ: Галицько-Українська накладня ім. Якова Оренштайна, 2018. С. 611.